

Examen HAVO

2017

tijdvak 1
dinsdag 16 mei
13.30 - 16.30 uur

economie

Bij dit examen hoort een bijlage.

Achter het correctievoorschrift is een aanvulling op het correctievoorschrift opgenomen.

Dit examen bestaat uit 26 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 48 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld

Opgave 1

Restaurant La Mama

Georgio en zijn vrouw Teresia zijn sinds kort de eigenaren van restaurant La Mama. Het restaurant wordt momenteel verbouwd en zal over een paar weken opengaan. Georgio en Teresia hopen zo hun droomwens in vervulling te laten gaan. Ze willen van La Mama een uniek restaurant maken, zeven dagen per week open met een aanbod van uitsluitend een *all-inclusive* diner: een viergangenmenu inclusief drank voor een vaste prijs. Ze hebben een adviseur gevraagd een inschatting te maken van de kosten en opbrengsten na opening (zie bron 1). Op een avond bespreken Georgio en Teresia bij kaarslicht de bedrijfsdoelstelling van La Mama.

Ik wil dat La Mama in ieder geval elke avond break-even draait en ook zoveel mogelijk klanten trekt.

We moeten meteen vanaf het begin streven naar maximale totale omzet per avond.

Gebruik bron 1.

- 2p 1 Maak van onderstaande tekst een economisch juiste redenering. Uit de ... (1) ... is af te leiden, dat La Mama een aanbieder is op een markt van ... (2) ... concurrentie. De variabele kosten van La Mama zijn ... (3) .... Kies uit:
- bij (1) GTK-lijn / prijs-afzetlijn
  - bij (2) onvolkomen / volkomen
  - bij (3) progressief / proportioneel

Gebruik de tekstwolk van Georgio en bron 1.

- 1p 2 Bereken de omzet per avond bij de bedrijfsdoelstelling van Georgio.

Gebruik de tekstwolk van Teresia en bron 2.

- 2p 3 In welke grafiek is de bedrijfsdoelstelling van Teresia juist gearceerd?

Uiteindelijk stellen Georgio en Teresia de prijs voor een *all-inclusive* diner vast op € 50. Omdat Georgio verwacht dat het restaurantbezoek op maandag beduidend lager zal zijn dan de rest van de week, stelt hij voor de prijs op maandag te verlagen naar € 40. Georgio motiveert: “Ik ga er daarbij van uit dat we te maken hebben met een prijselastische vraag.”

Gebruik bron 1 bij de vragen 4 en 5.

- 2p 4 Is de vraag in bovenstaande situatie inderdaad prijselastisch? Licht het antwoord toe met een berekening.

Teresia reageert: “Je maakt een fout. Deze grafiek geldt niet voor een maandag, want op die dag ligt de prijs-afzetlijn anders dan de andere dagen van de week.”

- 2p 5 Licht de prijsafzetlijn voor een *all-inclusive* diner op een maandag volgens Teresia meer naar links of meer naar rechts ten opzichte van de lijn voor de andere dagen van de week? Verklaar het antwoord.

Een jaar na de opening ervaren Georgio en Teresia dat ze in de grote eetzaal niet goed de huiselijke sfeer kunnen krijgen die ze eigenlijk zoeken. Ze besluiten tot een verbouwing. Dit gaat hen € 100.000 kosten en zoveel geld hebben ze op dit moment niet. Ze kunnen naar de bank gaan om een extra hypothecaire lening af te sluiten, of ze kunnen kiezen voor lenen via het systeem van *crowdfunding*, een moderne manier van financieren waarover Teresia gelezen heeft (bron 3). In een schema zetten ze twee aspecten van beide financieringsvormen onder elkaar.

Gebruik bron 3.

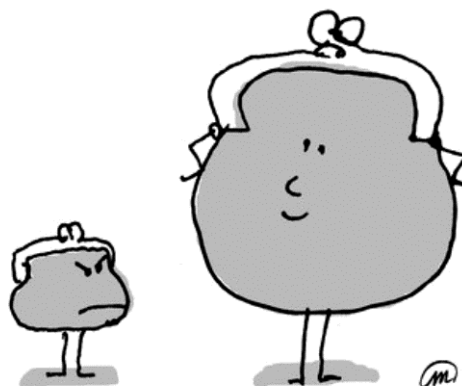
- 2p 6 Neem onderstaand schema over en kies bij ieder aspect de juiste financieringsvorm.

aspect	het hoogst bij
1 eisen die kredietverlener stelt aan kredietnemer	hypothecaire lening / <i>crowdfunding</i>
2 risico voor kredietverlener bij wanbetaling	hypothecaire lening / <i>crowdfunding</i>

Opgave 2

Hoe herverdelen?

uit een krant (maart 2014):
Een meerderheid van de economen is bezorgd over de toenemende inkomensverschillen in Nederland. Volgens deze economen leidt groeiende inkomensongelijkheid tot maatschappelijke onrust, die daarna via conjuncturele en structurele ontwikkelingen tot een lager nationaal inkomen kan leiden. Econoom Jakobson: "Om die reden kan het verstandig zijn om inkomen te herverdelen. De vraag is dan: wat is de meest efficiënte maatregel?"

Gebruik bron 1.

2p 7 Maak het schema in bron 1 compleet.

Doe het als volgt:

- Schrijf de letters a t/m e op.
- Schrijf achter iedere letter het juiste economische verschijnsel.

Kies uit:

- 1 nationale bestedingen dalen
- 2 investeringsklimaat verslechtert
- 3 consumptie daalt
- 4 technologische vooruitgang wordt belemmerd
- 5 consumentenvertrouwen daalt

Veelgebruikte herverdelingsmaatregelen zijn het verhogen van het minimumloon en het verhogen van het hoogste tarief van de inkomstenbelasting.

2p 8 Neem onderstaand schema over en geef met een kruisje aan of de herverdelingsmaatregel effect heeft op het primair inkomen, het secundair inkomen of op beide.

herverdelingsmaatregel	soort inkomen		
	primair	secundair	beide
verhogen minimumloon			
verhogen hoogste tarief inkomstenbelasting			

Volgens econoom Jakobson zijn beide maatregelen geen efficiënte manieren om het inkomen te herverdelen. Stel je de volgende situatie voor. Als journalist neem jij een interview af bij Jakobsen over dit onderwerp. Op basis van jouw aantekeningen (bron 2) schrijf je een artikel. Dat artikel begint als volgt:

“Volgens econoom Jakobson leidt het verhogen van het hoogste tarief van de inkomstenbelasting tot een lager nationaal inkomen en leidt het verhogen van het minimumloon tot hogere werkloosheid onder uitgerekend die werknemers, voor wie de bescherming met het minimumloon bedoeld is. Jakobson stelt dat een verhoging van de arbeidskorting voor de laagstbetaalden efficiënter is. Eén en ander laat zich als volgt toelichten....”

Gebruik bron 2.

- 3p 9 Schrijf in ongeveer 80 woorden **het vervolg** van het artikel. In het artikel moeten de volgende aspecten aan de orde komen:
- a de wijze waarop het verhogen van het hoogste tarief van de inkomstenbelasting kan leiden tot een lager nationaal inkomen;
  - b de wijze waarop het verhogen van het minimumloon kan leiden tot hogere werkloosheid onder uitgerekend die werknemers voor wie de bescherming met het minimumloon bedoeld is;
  - c de wijze waarop het verhogen van de arbeidskorting voor de laagstbetaalden de inkomensnivellering kan versterken.

Opgave 3

Liever geen lira?

uit een krant (mei 2013):

Turkije is een belangrijke handelspartner van de eurozone. De Turkse export heeft de afgelopen jaren dan ook veel hinder ondervonden van de economische krimp in de landen van de eurozone, met als gevolg dat de koers van de Turkse lira ten opzichte van de euro is gedaald.

- 2p 10 Leg uit dat economische krimp in de eurozone kan leiden tot een koersdaling van de Turkse lira ten opzichte van de euro.

Bilal besluit op 1 mei 2013, na meer dan veertig jaren werken in Nederland, terug te keren naar zijn vaderland Turkije. Van zijn spaargeld in Nederland wil hij een appartement van 200.000 Turkse lira kopen aan de westkust. De sleuteloverdracht van het appartement is op 1 september 2013. Op die datum vindt ook de betaling plaats. Toch besluit hij al op 1 mei 2013 euro's om te wisselen in de benodigde 200.000 Turkse lira.

Gebruik bron 1.

- 2p 11 Bereken in hele euro's hoeveel Bilal heeft verdiend of verloren doordat hij de benodigde lira's al op 1 mei 2013 heeft ingewisseld in plaats van op 1 september 2013.

uit een krant (2 september 2013):

De Turkse Centrale Bank (TCB) heeft gisteren op de valutamarkt een bedrag van 6 miljard Amerikaanse dollars omgewisseld in Turkse lira's. Deze maatregel werd genomen met het oog op de inflatie in Turkije, die door de koersdaling van de lira is opgelopen naar ruim 6%. De TCB hoopt met haar maatregel verdere koersdaling van de Turkse munteenheid tegen te gaan.

- 2p 12 Leg uit hoe een koersdaling van de lira kan leiden tot olopende inflatie in Turkije.

Gebruik bron 2.

- 2p 13 Welke grafiek uit bron 2 geeft de ingreep van de TCB juist weer?

Opgave 4

Dreigende deflatie

uit een krant, augustus 2014:

Normaal gesproken wordt het leven almaar duurder. Een beetje inflatie wordt gezien als smeerolie voor de economie: zij verleidt mensen om aankopen te doen in de verwachting dat spullen morgen een tikje duurder zijn. Door middel van rentebeleid probeert de Europese Centrale Bank (ECB) de inflatie net onder de 2% te houden. De inflatie mag volgens de ECB niet te hoog zijn, omdat er dan een loon-prijsspiraal kan ontstaan. Te lage inflatie kan omslaan in deflatie, die de economische groei kan schaden.

Een loon-prijsspiraal kan ontstaan indien loonstijgingen en prijsstijgingen elkaar versterken als gevolg van de onderstaande belangen:

belang 1: werknemers willen koopkracht behouden;

belang 2: werkgevers willen winst behouden.

Gebruik bron 1 en bovenstaande tekst.

1p **14** Welk belang moet worden ingevuld bij a en welk belang moet worden ingevuld bij b?

2p **15** Leg uit hoe deflatie kan leiden tot afnemende economische groei.

Iedere maand wordt er een 'eurozone-deflatie-index' gepubliceerd (zie bron 2). In deze graadmeter worden eurolanden gescoord op het deflatierisico.

Gebruik bron 2.

2p **16** Is het deflatierisico in Nederland volgens de bron toegenomen, afgenomen of gelijk gebleven, vergeleken met de eurozone? Verklaar het antwoord.

Gebruik bron 3 bij de vragen 17 en 18.

2p **17** Beschrijf hoe de ECB haar rentebeleid inzet om het deflatierisico in de eurozone te bestrijden. Gebruik pijl 10 en 12.

2p **18** Langs welke pijlen leidt de renteverandering van de ECB via een koersverandering van de euro (pijl 1) tot minder werkloosheid in de eurozone? Ga als volgt te werk:

- Geef een toelichting bij pijl 1;
- Noem de nummers van de overige pijlen en licht deze toe.

Opgave 5

Uitgestelde vluchten

Luchtvaartmaatschappij Europlane concurreert op de prijs van vluchten binnen Europa. Vanwege sterke prijsdruk op deze vluchten wil de directie van Europlane de huidige collectieve arbeidsovereenkomst (cao), die nog één jaar loopt, tussentijds aanpassen door de afgesproken loonsverhoging terug te draaien naar 0%. De vakbond, waarbij twee derde van de werknemers is aangesloten, is daar op tegen. Volgens de vakbond is er in de huidige cao een loonsverhoging van slechts 0,8% afgesproken, terwijl de inflatie 2,75% bedraagt. Bovendien stelt de woordvoerder van de vakbond: "Afspraak is afspraak. De vakbondsleden hebben er hard voor gevochten!"

- 1p 19 Verklaar dat bij het tot stand brengen van een cao voor een bedrijf sprake kan zijn van meeliftgedrag door werknemers.
- 2p 20 Bereken met hoeveel procent het reële loon van de werknemers daalt bij de huidige cao-afspraken.

De vakbond en de directie van Europlane discussiëren over het tussentijds aanpassen van de cao:

Gebruik bovenstaande discussie.

- 2p 21 Bereken met hoeveel procent de prijs van een vliegticket bij Europlane het afgelopen jaar gemiddeld is gedaald.

Uiteindelijk wordt besloten de cao niet tussentijds aan te passen. Ondertussen gaan de partijen zich bezinnen over de koers van de cao voor het volgend jaar. Elke partij heeft twee keuzemogelijkheden wat betreft de eigen opstelling tegenover de andere partij. Een econoom brengt de situatie in kaart en toont de mogelijke consequenties van elke keuze (bron 1). Hij stelt: "Indien beide partijen hun dominante strategie volgen, belanden ze in een gevangenendilemma."

Gebruik bron 1.

2p 22 Verklaar dat er hier sprake is van een gevangenendilemma.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Opgave 6

E-bike steeds populairder (ook bij dieven)

Fietsassurantiemaatschappij FAM, marktleider op het gebied van fietsdiefstalverzekeringen, heeft in een onderzoek een aantal kengetallen over 2013 verzameld. In het oog springt de toenemende populariteit van e-bikes. Op basis van deze ontwikkeling heeft FAM ook een aantal verwachte kengetallen voor het jaar 2014 opgenomen in het onderzoeksrapport. De gegevens staan vermeld in bron 1.

Gebruik bron 1.

- 1p 23 Verwacht FAM dat de verkopen van de e-bike als percentage van het totaal aantal te verkopen fietsen op de Nederlandse markt in 2014 zullen stijgen of dalen? Verklaar het antwoord zonder berekening.

In de directievergadering van FAM wordt het onderzoeksrapport besproken. Er zijn verschillende opvattingen over hoe FAM moet reageren op de verwachte toename van e-bikediefstal.

- De financieel directeur wil voor 2014 een hogere premie vaststellen waarbij de opslag voor bedrijfskosten en winst in euro's per polis hetzelfde blijft als in 2013.
- De algemeen directeur stelt dat zo'n uniforme premieverhoging zal leiden tot averechtse selectie, met als gevolg dat de totale winst in 2014 kan dalen.
- De marketingmanager stelt daarom voor om premiedifferentiatie toe te passen, zodat averechtse selectie voorkomen kan worden.

Gebruik bron 1.

- 2p 24 Bereken de hoogte van de verzekeringspremie voor een e-bike in 2014 als het voorstel van de financieel directeur wordt doorgevoerd.
- 2p 25 Verklaar de stelling van de algemeen directeur.
- 1p 26 Verklaar de stelling van de marketingmanager.